

**УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МУСТАҚИЛ ФИКРЛОВЧИ,
ИЖОДКОР ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК-
ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ**

Жиззах давлат педагогика институти
Педагогика ва психология факультети
Умумий педагогика кафедраси ўқитувчиси
Сиддиқова Санобар Хайдаровна
ЖДПИ Мактабгача таълим 536-20-гуррух
2-курс талабаси-Пўлатова Хуршида
Бахтиёржон қизи

Аннотация: Ушбу мақола бугунги куннинг долзарб мавзуларидан бўлиб, узлуксиз таълим жараёнида мустақил фикрловчи, ижодкор шахсни тарбиялашнинг педагогик-психологик асосларини урганишнинг мазмун моҳияти масалаларига қаратилган. Ўқувчиларни мустақил фикрлашга ундовчи интерфаол таълим методлардан фойдаланиш масалаларига боғлаб ёритилган.

Калит сўзлар: ижодкор шахс, интерфаол таълим, эркин ассоциация, когнитивизм, коммуникатив, бихевиористик ёндошув, вербал, когнитив, тарбия жараёни, технология, мустақил фикр, ахлоқий-маънавий.

Маълумки, мустақил фикрловчи, ақлан етук, руҳан тетик, маънан баркамол шахсни тарбиялаш ғояси инсониятнинг пайдо бўлиши давридан бошланган бўлиб, у шу даврлар оралиғида босқичма-босқич ривожланиб келмоқда. Мустақил фикрловчи, ижодкор шахсни тарбиялаш билан боғлиқ ибтидоий тушунчалар бугунги кунда ҳам ўрни келганда қадимий реликтлар тарзида талқин қилинмоқда.

Манбалардан маълум бўлишича, исломгача бўлган халқларнинг соғлом маънавий ва интеллектуал ҳаёт учун характерли бўлган хусусиятлари табиат ва жамият ҳодисаларига муносабатда анимистик (ҳар нарсанинг жони, руҳи бор деган эътиқод), магия (сеҳргарлик, жонсиз нарсаларга ғайритабиий

қудратга эга деб сажда қилиш), тотезм (хайвонлар, ўсимлик, нарсаларга сиғинишнинг етакчилиги) мажусийликнинг расм-русумлари ва маросимларидан тарбия жараёнида аралаш фойдаланиш, қадимий ахлоқий-маънавий тасаввурлар замирида таянч нуқта ҳисобланган ишонч ва тарбияда муҳим аҳамиятга эга бўлган руҳий жараён, эзгу фикр, эзгу калом, эзгу амалнинг ёвуз фикр, ёвуз калом, ёвуз амал устидан ғалабаси учун кураш ғоясининг етакчилиги, ахлоқий-маънавий тафаккурни тарбиялашда асосий усул кўрғазмалилик, ишонтириш, намуна, тан жазоси ҳисобланган. Таълим-тарбия воситаси эса ғайритабиий кучга эга деб, тасаввур қилинган нарса ва ходисалардан иборат бўлган.

Мустақил фикрловчи, ижодкор шахсни тарбиялаш бўйича бугунги кунда таълим-тарбия тизимидаги ўрнига келганда, айрим анъанавий дарс шаклини сақлаб қолган ҳолда, унга турли-туман таълим олувчилар фаолиятини фаоллаштирувчи, ўқувчиларни мустақил фикрлашга ундовчи интерфаол таълим методлари билан бойитиш мақсадга мувофиқдир. Таълим олувчиларни мустақил фикрлашга ундовчи интерфаол таълим методларининг педагогик-психологик моҳияти шундаки, оддий мунозарада баҳслашувчилар кўпроқ онгли, асосли фикрларни баён этишга ҳаракат қиладилар ва мустақил фаолият юритиш натижасида таълим олувчи шахсида ижодкорлик хислатлари шаклланади. Бунда баҳслашувчиларга мияга қандай фикр қуйилиб келса, уни танқидсиз ва асосламай эркин, “тилга нима келса”, лекин навбатма-навбат айтиш имконияти берилади. Бу нарса кўпроқ, муаммо анча нотаниш, савол мураккаб ёки ноаниқ бўлган шароитларда қўл келади. Яъни, бунда “эркин ассоциациялар”га имкон берилади ва охир оқибат талабанинг ўзи муаммонинг маълум рационал “мағзни” ажратиб олади.

Шунингдек, дарс жараёнини оқилона ташкил этиш, таълим берувчи томонидан таълим олувчиларнинг қизиқишини орттириб, уларнинг таълим жараёнидаги фаоллиги муттасил рағбатлантирилиб турилиши, ўқув материални кичик-кичик бўлақларга бўлиб, уларнинг мазмунини очишда

турли хил замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш ва таълим олувчиларни амалий машқларни мустақил бажаришга ундаш талаб этилади.

Маълумки, рақобатчиликка асосланган бозор иқтисодиёти тезкор, тадбиркор, шароитга кўра иш тута биладиган, мақсадга эришиш йўли, усули ва воситаларини зудлик ва оқиллик билан янгилай оладиган фаол шахсларга муҳтожлик сезмоқда. Шунинг учун Фарбда таълим ва тарбия тизимида бихевиористик ёндошувдан когнитив ёндошувга қараб силжиш кузатилмоқда. Инсон фаолиятини баҳолашда когнитивизм ўтган асрнинг 60 – йилларигача бўлган педагогика ва психологияда ҳукмрон бўлган бихевиористик ёндошувдан қуйидагича фарқланади:

а) бихевиористик ёндошувда – инсон хатти - ҳаракатлари ташқи муҳит таъсири билан белгиланадиган, кўп ҳолларда онгсиз реакциялар мажмуаси сифатида тушунилса;

б) когнитив ёндошувда бу хатти-ҳаракатларда онглилик, таълим асосида ҳосил қилинган малака ва кўникмалар устунлиги тан олинади¹.

Кўриниб турибдики, бихевиористик ёндошувда инсон таълим-тарбияси суст, когнитив ёндошувда эса улар фаолдир. Бозор иқтисодиётида яшаш шарти эса инсоний фаолликни талаб қилади. Шунинг учун АҚШ ва Фарбда ўтган асрнинг 60 - йилларидаёқ когнитивизм зудлик билан педагогика, педагогик психология ва дидактика тизимларига кириб кела бошлади. Ўша даврда анча оммалашган таълимнинг вербал (яъни, таълим-тарбия жараёнидаги коммуникатив мулоқотда таълим олувчининг фаоллиги ва ўзлигини намоён қилишга йўналтириш) усуллари билан бирлашиб, педагогик психологияда онгли вербал когнитив таълим йўналиши шаклланди.

Ўқувчиларнинг билиш, ижодий фаолиятини фаоллаштиришнинг психологик технологиясини билишлари ва ўқувларни интеграциялаш усули билан эгаллаши, билимдон ва ижодий ишлайдиган, мавжуд шароитларни, ҳар томонлама баҳолашни назарда тутадиган қарорлар қабул қилишга ўргатиш, илмий билимларни трансляциялаш ва педагогик методлар тизимида киритиш

---

¹ Матюшкин А. М. Некоторые проблемы психологии мышления. «Психология мышления». Сборник переводов с английского и немецкого под ред. А. М. Матюшкина. М., 1965. – 134 с.

учун таҳлил қилиш, шунингдек, ўқувчиларни билан коммуникация усулларига ўргатиш чоғида ўзлаштирилиши лозим. Айтилган фикрларга асосан, кўрсатилган вазифани ҳал этиш учун ўқитиш технологиясига тайёрлаш учун уни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Бу хулоса шу билан асосланадики, ўқувчилар томонидан ўзлаштириладиган касбий-фаолиятнинг шакллари, методлари ва воситалари, фанга оид ва ижтимоий мазмунининг бутун тизимини изчил моделлаштиришда, яъни ўқув фаолиятидан касбий фаолиятга ўтишда юқоридаги камчиликлар бартараф этилади. Биринчи навбатда, коллежда яхлит таълим жараёнини лойиҳалаш, конструкциялаш ва амалга ошириш ўқув ва малакаларни талаблари яратиладиган ва амалиётда ёки битирув малака ишини бажариш доирасида тарбиялашни назарда тутмоғи лозим.

Хулосам шундан иборатки, Юқорида баён қилинган фикрлардан шу нарса келиб чиқадики, билиш жараёнининг самарадорлигини таъминловчи зарурий омил назарий (психолого-педагогик) асослар ва уларнинг амалий рўёбга чиқарилишини ўқувчиларнинг фаол ва самарали билиш фаолиятини, уларнинг интеллектуал, касбий ва ижодий қобилиятларини ривожлантирилишини таъминловчи ўқитиш методлари ва шаклларининг бирлиги каби тушуниладиган ўқитиш технологиясидан фойдаланишдир.

Адабиётлар:

1. Матюшкин А. М. Некоторые проблемы психологии мышления. «Психология мышления». Сборник переводов с английского и немецкого под ред. А. М. Матюшкина. М., 1965.
2. Муҳаммаджонов А. Школа и педагогическая мысль узбекского народа XIX – начала XX в. Тошкент, «ФАН», 1978. – 44 б.
3. Каримова В.М., Суннатов Р.И., Тожибоева Р.Н. Мустақил фикрлаш: (Академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари учун ўқув қўлланма) – Т.: Шарқ, 2000. – 112 б.
5. Каримова В.М. Аудиторияда баҳс-мунозарали дарсларни ташкил этишнинг психологик технологияси. – Т.: 2000.